

‘નજર’ : ભય અને માનવસ્વભાવનું મનોવૈજ્ઞાનિક આલેખન કરતી ટૂંકી વાર્તા

ગોરધન ભેસાણિયાની ટૂંકી વાર્તા ‘નજર’ એ આધુનિક જીવનની ભાગદોડ અને માનવીય મનોજગતના ઊંડાણમાં દબાયેલા ભયનું એક પ્રભાવશાળી આલેખન છે. વાર્તાની શરૂઆત જ લેખકે સુરત જેવા મહાનગરના ગીચ ટ્રાફિક અને માનવમેદનીના દ્રશ્યથી કરી છે, જે વાચકના મન પર એક પ્રકારનો ભાર અને ગૂંગામણ ઊભી કરે છે. વાર્તાનો નાયક અરવિંદ જ્યારે વિચારે છે કે “કોઈમાં દાણા ભર્યા હોય એમ સુરતમાં માણાં ભર્યા છે. કોઈ પણ રોડે ચડો, જગ્યા જ નહિ.”, ત્યારે તે માત્ર ભૌતિક ભીડની જ નહીં પણ શહેરી જીવનની સંવેદનાહીનતાની પણ વાત કરે છે. આ વાર્તાની વિશેષતા એ છે કે તે એક સાધારણ મુસાફરીથી શરૂ થઈને અત્યંત ગંભીર મનોવૈજ્ઞાનિક વળાંક સુધી પહોંચે છે. નાયિકા નયના જ્યારે બસમાં બેસે છે ત્યારે લેખકે તે પરિવેશને “જેલની કોટડી” સાથે સરખાવ્યો છે, જે તેના મનમાં ઊભા થનારા ભવિષ્યના ભયનો આડકતરો સંકેત આપે છે. બસમાં જગ્યાના અભાવે સોફાની વચ્ચે ખડકાયેલા પેસેન્જરો અને ક્લીનરની ઉઘરાણી વચ્ચે નયનાની મુસાફરી શરૂ થાય છે, પરંતુ આ મુસાફરી માત્ર રસ્તાની નથી, તેના અંતરમનની છે.

વાર્તામાં રહસ્ય અને ઉત્તેજનાનો તંતુ ત્યારે ખેંચાય છે જ્યારે જાણવા મળે છે કે બસ તેના નિર્ધારિત સમય કરતાં ઘણી વહેલી પહોંચવાની છે. સામાન્ય રીતે સાત-આઠ વાગ્યે પહોંચતી બસ જ્યારે સવારે સાડા ચાર વાગ્યે પહોંચવાની વાત આવે છે, ત્યારે એક એકલી સ્ત્રીના મનમાં જે અસુરક્ષા જન્મે છે તેનું લેખકે બારીકાઈથી નિરૂપણ કર્યું છે. નયના જ્યારે અરવિંદને ફોન કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે પણ ફોન લાગતો નથી, ત્યારે તેની લાચારી બેવડાય છે. “રીંગ વાગતી રહી. નયના મનોમન અકળાણી, ‘આ ધ્યાનભે’રો દિવસેય ધ્યાન હોય તો જ સાંભળે છે. એમાં અટાણે તો ફોન ચાર્જિંગમાં મૂકીને સૂઈ ગયો હશે.” - આ વાક્ય નયનાની માનસિક સ્થિતિ અને તેના પતિ પ્રત્યેની સહજ અકળામણને જીવંત કરે છે. આ તબક્કે વાર્તામાં અજાણ્યા પુરુષનો પ્રવેશ થાય છે જે નયનાની બાજુના સોફામાં બેઠો છે. આ પાત્ર દ્વારા લેખકે ‘નજર’ ના શીર્ષકને ખરા અર્થમાં વિકસાવ્યું છે. પેલા અજાણ્યા માણસનું નયનાને પૂછવું કે “તમારે છતડિયા જવાનું છે ભાઈ?” અને ત્યારબાદ શરૂ થતો સંવાદ વાર્તામાં એક છૂપો ડર પેદા કરે છે.

નયના જ્યારે અજાણ્યા માણસ સાથે વાત કરે છે ત્યારે તેના મનમાં ઉઠતા વિચારો “શિયાળાની ઠંડીમાં પરસેવો વળવા માંડ્યો” જેવી સ્થિતિનું સર્જન કરે છે. લેખકે અહીં સ્ત્રીના અંતઃપ્રેરણા અને સામાજિક ભયના તારને ખૂબ જ કળાત્મક રીતે જોડ્યા છે. નયનાને ડર છે કે અંધારી રાતે વેરાન પાટિયે ઉતરવું જોખમી છે, અને ઉપરથી બાજુમાં બેઠેલો અજાણ્યો માણસ સતત તેની પૂછપરછ કરી રહ્યો છે. જ્યારે પેલો માણસ જગાભાઈ મુળજીભાઈ હીરપરાને ઓળખવાની વાત કરે છે, ત્યારે નયનાને ક્ષણિક રાહત થાય છે પણ તરત જ તેનો સંશય પાછો ફરે છે. આ આખી પ્રક્રિયામાં લેખકે માનવ સ્વભાવની શંકાશીલતાને સચોટ રીતે ઝડપી છે. બસ જ્યારે હોટલ પર ઊભી રહે છે અને લાઈટ ચાલુ થાય છે, ત્યારે નયનાની નજર પેલા માણસ પર પડે છે અને ત્યાંથી વાર્તાનું મનોવૈજ્ઞાનિક સ્તર વધુ ઊંડું બને છે.

લેખકે પેલા અજાણ્યા માણસના મનોભાવોનું જે વર્ણન કર્યું છે તે વાચકને ધ્રુજાવી દે તેવું છે. “નજર સામે એક સુંદર સ્ત્રી શરીર ઊપસ્યું. અને તેની અંદર સૂતેલો શેતાન સળવળ્યો. આંકડે મધ અને વળી માખીઓ વિનાનું. આ મધપૂડો વેડી લેવાયા!” - આ સંવાદ કે વિચાર લેખકની કલ્પનાશક્તિ અને વાર્તામાં રહેલા જોખમની ગંભીરતાને પ્રગટ કરે છે. અહીં નયનાની નજર અને પેલા માણસની નજર વચ્ચેનો સંઘર્ષ છે. નયનાને પેલા માણસની આંખોમાં હિંસકતા દેખાય છે: “હિંસક જાનવરની જેમ તેણે પોતાના હોઠ

ઉપર જીભ ફેરવી કે પછી ખબર વગર જીભ ફરી ગઈ. અને તે મધુર કલ્પનામાં સરી પડ્યો.". આ વર્ણન સ્ત્રીની અસુરક્ષાની ચરમસીમા છે. નયના પોતાની પાસે રહેલા ઘરેણાં અને રોકડ રકમના જોખમ વિશે વિચારીને વધુ ફફડી ઉઠે છે. તેને લાગે છે કે આ માણસ તેને લૂંટી લેશે અથવા તેના પર હુમલો કરશે.

વાર્તામાં જે રીતે નયનાના મનોજગતને ખોલવામાં આવ્યું છે, તે મનોવિજ્ઞાનની દ્રષ્ટિએ અત્યંત ગહન છે. નયનાના પાત્રાલેખનમાં લેખકે 'ભયનું પ્રક્ષેપણ' નામની મનોવૈજ્ઞાનિક અવસ્થાનો ખૂબ જ સચોટ ઉપયોગ કર્યો છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ આંતરિક રીતે અસુરક્ષિત અનુભવતી હોય, ત્યારે તે બાહ્ય જગતની સામાન્ય ઘટનાઓ કે વ્યક્તિઓને પણ જોખમી અથવા હિંસક માની લે છે. નયનાના કિસ્સામાં, અંધારી રાત, વેરાન રસ્તો અને અજાણ્યા પુરુષની હાજરી એ તેના મનમાં દબાયેલા પૂર્વગ્રહો અને સામાજિક ભયને સપાટી પર લાવી દે છે. નયનાનો ભય તેની પાસે રહેલા 'વસ્તુગત જોખમ' એટલે કે સોનાના ઘરેણાં અને રોકડ રકમને કારણે બળવત્તર બને છે.

વાર્તાનો અંત એ તેની સૌથી મોટી તાકાત છે. નયના ડરના માર્યા છતડિયાના પાટિયે ઉતરવાને બદલે ધારી સુધી જવાનું નક્કી કરે છે, જે તેની સાવચેતી બતાવે છે. "નયનાને નિરાંત થઈ ગઈ. અત્યાર સુધી ઉચાટમાં આંખો મિચાણી નહોતી તે આંખો એકદમ ભારેખમ થવા માંડી.". પરંતુ જ્યારે અમરેલી બસ ઊભી રહે છે અને પેલો માણસ તેની પાસે આવીને ફરીથી મદદની ઓફર કરે છે, ત્યારે એક મોટો ઘટસ્ફોટ થાય છે. પેલો માણસ જણાવે છે કે "ગામમાં કવરેજનો વાંધો છે એટલે ફોન લાગતા નથી પણ તમે મૂંઝાતા નંઈ. એકલા છો એટલે હું મારો સામાન વાડીએ મૂકીને પછી તમને ઠેઠ ગામમાં મૂકી જાય." આ વળાંક વાચકને વિચારતા કરી મૂકે છે કે શું પેલો માણસ ખરેખર ખરાબ હતો કે પછી નયનાના મનનો ડર જ તેને રાક્ષસ બનાવી રહ્યો હતો? છેલ્લે જ્યારે નયના કહે છે, "તમે તમારી રીતે વચા જાજો ભાઈ, મને કવરેજ મળી ગયું છે!", ત્યારે તે માત્ર મોબાઈલ નેટવર્કની વાત નથી કરતી, પણ પોતાની આંતરિક શક્તિ અને સ્વબચાવની ક્ષમતાની વાત કરે છે.

અહીં એ નોંધવું જરૂરી છે કે ગોરધન ભેસાણિયાએ ગ્રામીણ પરિવેશ અને શહેરી માનસિકતા વચ્ચેનો સેતુ આ વાર્તા દ્વારા બાંધ્યો છે. 'નજર' વાર્તામાં રહેલું લાઘવ અને તેની ધારદાર રજૂઆત તેને એક શ્રેષ્ઠ ટૂંકી વાર્તા બનાવે છે. વાર્તામાં વપરાયેલા પ્રતીકો - જેમ કે જેલની કોટડી જેવી બસ, અંધારી રાત, અને હિંસક જાનવર જેવી નજર - કથાપ્રવાહને વેગ આપે છે. "નજર" કેવી રીતે વ્યક્તિના દ્રષ્ટિકોણને બદલી શકે છે અને ડર કેવી રીતે સાચી વસ્તુને પણ વિકૃત બતાવી શકે છે, તેનું આ સુંદર ઉદાહરણ છે. લેખકની ભાષાશૈલી અત્યંત પ્રવાહી છે અને સંવાદો ટૂંકા હોવા છતાં ઘણું બધું કહી જાય છે. વાર્તામાં આવતા " દાણા ભર્યા હોય એમ", "કાગનો વાઘ થાતા વાર ન લાગે" જેવા દેશી રૂઢિપ્રયોગો વાર્તાને માટીની સુગંધ આપે છે. અંતે, આ વાર્તા માત્ર એક ઘટના નથી, પણ સ્ત્રીના અસ્તિત્વ અને તેની સુરક્ષાના પ્રશ્નોને વાચા આપતું એક સબળ સાહિત્યિક સોપાન છે, જે વાચકના હૃદયમાં એક લાંબો સમય સુધી ગુંજતું રહે છે.

સંદર્ભ : 'શબ્દરવ' સામયિક, વર્ષ-૧, એપ્રિલ-૨૦૨૬, અંક-૪, પૃષ્ઠ ક્રમાંક ૪૧થી ૪૪

ડૉ. સતીષ પટેલ
અધ્યાપક,
ગુજરાતી વિભાગ,
શ્રીમતી એમ. સી. દેસાઈ આર્ટ્સ અને કોર્મસ કોલેજ,
પ્રાંતિજ. (જિ. - સાબરકાંઠા - ૩૮૩૨૦૫)
મો. ૯૪૨૮૬ ૪૨૪૬૭

ઇમેઇલ : patelsatish198@gmail.com